

חינוך לבחירה

הדרך הנסתרת שבה ילד לומד לבחור בטוב — על פי קונטרס הבחירה שב"מכתב
מאליהו"

מאת: הרב יחיאל יעקובזון

תוכן העניינים

פרק א – למה איננו מרגישים שאנחנו בוחרים

חינוך לבחירה — למה זה בכלל צריך חינוך · הסוד המוסתר: תמיד "אני טיפוס כזה"

פרק ב – משל פרשת הדרכים

הבחירה קורית הרבה לפני המכשול · הפרופסור שטען שאין בחירה

פרק ג – סוד כל תענוג: השלמת חסרון

משל החפץ חיים על הגרד · האוטו האמריקאי ועולם הדמיון · מעגלים את הדמיון במציאות

פרק ד – לא לחנך לסבל, אלא להנאה

שתי הדרכים המדומות: חרדים מול חילונים · האבא שרצה להיראות ירא שמיים

פרק ה – "בן כובחו": חסד ה' בכל צעד

סיפור הנעליים של החפץ חיים · "טוב וחסד ירדפוני"

למה איננו מרגישים שאנחנו בוחרים

בפרק זה:

- מדוע חינוך לבחירה הוא שלב הכרחי לפני שהילד מגיע לגיל בחירה עצמאית
- מדוע כמעט אף אחד לא זוכר רגע שבו "בחר ברע" במודע
- סיפור: הפגישה עם הפרופסור שטען בפומבי שאין בחירה חופשית

חינוך לבחירה — למה זה בכלל צריך חינוך

לאורך הרבה מאוד מפגשים שאלנו: איך זה ייתכן שילדים שגדלים פחות או יותר כשורה, לומדים טוב בחדר, מגיעים בגיל מסוים למצב שבו מסתכלים עליהם ואומרים "ה' ירחם"? מה קרה? לאן נעלמו כל השנים הטובות? התשובה, בניסוח פשוט, היא כזו: כל זמן שהילד תחת רשות הוריו, ההורים בוחרים בשבילו. אבל אם לא חינוכנו אותו לבחור בעצמו, כאשר הוא מגיע לגיל בחירה — יש בעיה. אין הכוונה שאפשר להכריח אדם לבחור; הקדוש ברוך הוא נתן לו בחירה, ואיש אינו יכול לקחת אותה ממנו. אבל השאלה היא אם בכלל חינוכנו אותו לבחור — כדי שכאשר יגיע זמנו לבחור, יהיה לו כלי לעבוד איתו.

כדי לחנך לבחירה, אנחנו צריכים קודם כל להבין בעצמנו איך מתרחש תהליך הבחירה. יש כמה נוסחים להסביר זאת בספרי המוסר והחסידות. בהרצאה זו נלך לפי הנוסח של קונטרס הבחירה שב"מכתב מאלוהו" לרב אליהו אליעזר דסלר, המצוי בפיזור לאורך ארבעת כרכי הספר — נוסח נוח במיוחד להסבר, וגם ממוקם היטב בגבול שבין עולם המוסר הליטאי לעולם החסידי.

השאלה היסודית ביותר היא זו: גם כשאנחנו חושבים על עצמנו, כמעט איננו מוצאים את עצמנו בוחרים. אף שפשוט לנו לומר שעיקר עבודת ה' היא הבחירה — כל מי שבדק את עצמו באמת, יודע שזה לא נפוץ להיזכר ברגע שבו נלחם ממש בין רע לטוב, צד לכאן וצד לכאן, ובחר בטוב משום שזה רצון ה'.

הסוד המוסתר: תמיד "אני טיפוס כזה"

השאלה הקשה ביותר בנושא הבחירה היא זו: רוב בני האדם הבינוניים, אם הם בודקים את עצמם ביושר, מגלים שהם כמעט אינם זוכרים אף פעם שבחרו ברע. וזה תמוה: אם באמת אני בוחר, וגם יודע שאני אדם בינוני — הרי שהיה צריך להיות שיש רגעים שבהם אני זוכר שבחרתי ברע. וזה נדיר מאוד למצוא. לא הכוונה שאדם אומר "היום אני מבין שלפני שבוע עשיתי מעשה רע" — זה כן מצוי. אלא שמישהו יזכור ממש את רגע ההכרעה עצמו, שהוא עמד עם שני צדדים והחליט לבחור ברע — זה כמעט אינו מצוי.

כששואלים אדם: "למה אתה לא עובד את ה' יותר? למה אתה לא מתפלל יותר מהלב?" — התשובה של כולנו דומה: "היה לי טיפוס כזה, גדלתי בבית כזה, הייתה לי היסטוריה כזו". יש בתשובות האלה, בלי להגזים, שמץ של כפירה קלה בבחירה. "אתה טיפוס כזה" פירושו — אתה פטור, אתה לא יכול. כל אלה תירוצים שבאים להסביר למה אנחנו לא בוחרים. אבל התחושה הפשוטה של "אני עומד עכשיו ובוחר" — כמעט אינה קיימת.

הסוד, כפי שמבואר בספרי החסידות: מצד הצורה שבה ברא הקדוש ברוך הוא את האדם — "עשה האֱלֹקִים אֶת הָאָדָם יֵשָׁר" (קהלת ז, כט) — לא היה אפשר לאדם לבחור ברע כלל. וכיוון שהקדוש ברוך הוא רצה שתהיה אפשרות לבחור ברע, הוא עשה את תהליך הבחירה מוסתר, כך שהאדם פשוט אינו מרגיש שהוא בוחר. כי היצר אינו מפתה אותנו, ברוב המקרים, לבחור ברע במפורש — הוא מפתה אותנו לרמות את עצמנו ולא לשים לב שאנחנו בוחרים בכלל.

"אתה שקרן" — הוויכוח עם הפרופסור באוקספורד

היה לי פעם חוג למחשבת ישראל בעיירה בצפון הארץ, מיועד לקבוצת פרופסורים שקמו נגד תהליכי חזרה בתשובה באזור. לאחר שהוצע להם עימות ישיר, שלחו אותי לוויכוח הראשון. אחרי כמה שיעורים — קראנו לזה בתחילה "חוכמה סינית עתיקה" עד שגילינו להם שזה בעצם פרקי אבות — הגיע יום אחד פרופסור חדש בדימוס, ממורמר ומתוסכל, שקפץ באמצע השיעור וקרא: "רגע, אבל אין בחירה!"

הוא טען שהוא חקר את הנושא שנתיים באוקספורד, כתב עליו מאמר, ונתן עליו קורס. השורה התחתונה שלו הייתה: הכל תלוי במבנה הביורפסיכולוגי של האדם, כולל התחושה שהוא בוחר. אחרי ששמעתי אותו, אמרתי לו בחיוך לבבי: "ידידי, אתה שקרן". הוא נעלב מאוד. עניתי: "אתה לא צריך לכעוס עליי, שהרי אני לא אשם במבנה הביורפסיכולוגי שלי — כשאני רואה איש כמוך, אני אומר 'שקרן'. מה אני יכול לעשות? אתה צריך לגשת לפס הייצור שלי ולתקן אותו. אבל למה אתה כועס עליי, אם לפי שיטתך גם אני לא בוחר?"

הוספתי: "אתה מספר שנתיים חקרת את זה וכתבת מאמר — אבל אם הכל תלוי במבנה הביורפסיכולוגי שלך, מה אתה בכלל מתרברב? היה לך תוכנה כזו במוח שנצרכה לך בזיכרון, ועכשיו אתה פולט את זה. ולפי שיטתך אתה אפילו לא יכול לדעת מה קורה אצל אדם אחר — אולי יש אנשים שנולדו עם פגם במוח שבאמת אינם יכולים לבחור, ואתה ביניהם. אין לך אפילו את הגמישות לבדוק." אחרי השיחה הזו יצאתי הביתה, נדהם שאלפיים שנה אנשים צועקים את הטענה המטורפת הזו — בעוד שאותו אדם עצמו, כשהוא בסופרמרקט בוחר בין שני סוגי גבינה, שקוע כולו במחשבה, כאילו יש לו שם באמת בחירה חופשית.

אחרי שחשבתי על זה, נזכרתי שגם אנחנו, במינון קטן בהרבה ובלי לצעוק כפירה בפה, עושים אותו דבר. כששואלים אדם למה אינו קצת יותר עובד ה', התשובה הרגילה היא "אני כזה, ההורים שלי ככה, האחים שלי ככה" — וכולם מאמינים לו. הסוד ביסוד הדברים הוא הסתר הבחירה, ולו שתי בחינות שיוסברו בפרק הבא.

בפרק זה:

- המשל: מדוע אדם מרגיש "אנוס" כשהוא בעצם היה בוחר חופשי מזמן
- ההבדל בין צדיק לרשע לפי מכתב מאליהו: שניהם רודפי הנאה

הבחירה קורית הרבה לפני המכשול

נקודה ראשונה בהסתר הבחירה: תהליך הבחירה תמיד מתחיל הרבה לפני שהשאלה עומדת בפועל למבחן. המשל המובא בספרים הוא כזה: אדם מגיע לפרשת דרכים, ולפניו שתי אפשרויות — לפנות ימינה או לפנות שמאלה. הוא יודע שעדיף לפנות ימינה, אבל אין שום חיוב הלכתי או מוסרי לפנות ימינה דווקא — זה רק "יותר טוב". אין שום דבר שמחייב אותו. אז הוא פונה שמאלה, כי מתחשק לו.

הוא הולך שלושה קילומטרים שמאלה, ופתאום עומד מול מכשול שהוא מרגיש שאינו יכול לעבור. עכשיו הוא רואה את עצמו כאנוס — "אני טיפוס כזה, אני לא יכול". אבל בעצם, אילו היה זוכר שלפני שלושה קילומטרים היה יכול לבחור אחרת, ולא היה עומד מול המכשול — או לחלופין, לעשות דבר גדול יותר ולחזור אחורה שלושה קילומטרים — היה נזכר שהוא באמת בוחר. אלא שזה קשה מאוד. לכן ההרגשה של בני אדם היא "אני לא יכול", כי כשהוא התחיל לבחור לא הרגיש שהוא בוחר, ובשלב הבחירה הממשי הוא כבר שכח שהיא התחילה הרבה קודם.

הקדוש ברוך הוא ברא, כדברי הרמח"ל, את העולם ואת האדם בתוכו כדי להיטיב עמו. וכדי לעזור לאדם לבחור בטוב, הבטיח שיש שכר על בחירה טובה, ועונש על בחירה רעה — בעיקר כדי למנוע ממנו להתפתות. וכל מה שאדם עושה במודע בחייו נעשה למען אחת משתי מטרות: או להשיג הנאה, סיפוק ושמחה, או לברוח מצער, מעינוי, מסבל. זהו ציר אחד — צד אחד סבל, הצד השני הנאה, וכל תנועתנו עליו.

על פי קונטרס הבחירה, מכתב מאליהו

מכאן מגיע מכתב מאליהו למסקנה מפתיעה: לפי הציר הזה בלבד, אין הבדל בין צדיק לרשע, בין עובד אלוקים לאשר לא עבדו — כפי שמובא בקהלת בשם הכופרים. שניהם רודפים הנאה. לצדיק כיף לעשות חסד, כיף להתקרב לקדוש ברוך הוא. לרשע כיף לאכול ממאכלות אסורות. אז מה ההבדל?

ההבדל בין צדיק לרשע אינו בעצם רדיפת ההנאה — שניהם רודפים הנאה, ובזה שווים. ההבדל הוא שהצדיק בחר להנות מרוחניות, והרשע בחר להנות מגשמיות. הצדיק מבכר הנאה רוחנית — סיפוק, רוממות, קרבת אלוקים — על הנאה גשמית, וסובל יותר מצער רוחני מאשר מצער גשמי. והרשע להפך. אלא שתהליך הבחירה הזה עצמו — לבחור להנות מרוחניות ולא מגשמיות — סמוי מהעין, לא בולט, אין בו איסור גלוי, ולכן קל ליפול בפח ולחשוב שהוא לא באמת בחירה.

הכרפסור שטען שאין בחירה

נקודה נוספת שמסתירה מאיתנו את הבחירה קשורה לתפיסה הפשוטה של "לא תופסים את התהליך הנפשי של הבחירה עצמה" — ולכן צריך להמחיש אותה שוב ושוב, לא רק להסביר אותה בשכל. בפרק הבא נראה איך ההמחשה הזו נראית בחיי היום-יום — דרך משל שממחיש היטב איך "הנאה גשמית" נבנית בעולם הדמיון שלנו הרבה לפני שאנחנו בכלל שמים לב שבחרנו בה.

סוד כל תענוג: השלמת חסרון

בפרק זה:

- משל החפץ חיים על הצר ומשרתו הסובל מגרד
- סיפור: האברך שקנה מכונית חדשה — ומסע ההנאה שהוא בעצם בונה בדמיונו
- סיפור: הילד שדמיין את עצמו עשיר — ואיך הפכנו את הדמיון שלו לכיוון של תורה

משל החפץ חיים על הגרד

ידוע בשם החפץ חיים, שבעולם הזה אין בעצם שום הנאה גשמית אמיתית — כל מה שנדמה לנו כהנאה הוא רק השלמת חסרון. מישהו רעב, סובל, ואז אוכל — ואומר "אני נהנה". אבל בעצם הוא רק מרגיע את הסבל שקדם לו. אם תבדוק כמה סבלת וכמה נהנית, זה לא באמת משתלם.

מדוע הצר לא יכול להבין את התענוג שבגרד

מובא בשם החפץ חיים משל על תקופת המהומות ברוסיה, כאשר מורדים כמעט הפילו את הצאר מכיסאו, והוא נאלץ לברוח עם פמלייתו הנאמנה ולהתחבא ביער. לאחר שהמרד דוכא, החזירו אותו לכיסאו. הוא העמיד לפניו את כל מי שסייע לו בבריחה, ואמר לכל אחד: "מה אתן לך כיד המלך?" — ובכל דור שאל בפחד גדול (שכן דיבור עם המלך אז היה כרוך בסכנת נפשות), עד שהבטיח להם שיוכלו לבקש כל דבר בלי חשש.

כל אחד ביקש בתים, שדות וכרמים — לפי חלומותיו. בסוף התור עמד יהודי, שמש בית הכנסת, שתפקידו היה לשאת מים מהבאר ליער. כשנשאל מה הוא מבקש, התבייש ואמר: "יש לי בעיה — אני סובל מגרדת, יש לי שכין בגב, וכל הזמן מגרד לי". הצר לא הבין: "ומה אתה מבקש?" "יש לי בקשה — אני כל היום בבית הכנסת, מהבוקר עד הלילה, ומי שבנה את בית המדרש לא חשב על אנשים כמוני, עשה את כל הקירות חלקים ואת כל העמודים עגולים. אני מבקש שיעשו נגרים עמוד אחד באמצע בית המדרש, עם קצת בליטות, כדי שאוכל להתגרד בו כשאני עובר." הצר הזדעזע: "טיפש שכמותך! לא היה לך שכל לבקש ממני משהו גדול יותר? יש לי את הרופאים הטובים בעולם — למה לא ביקשת להתרפא, במקום לבקש להתגרד?" ענה לו היהודי בחיוך: "הצר לא יכול להבין, כי מעולם לא טעם את התענוג של להתגרד."

אומר החפץ חיים: זה בדיוק מה שקורה כאשר עובדי ה' אמיתיים, שטעמו מעט ממתיקות קרבת אלוקים, אומרים לאנשים "עזבו את הגשמיות, תראו כמה זה טוב יותר" — האנשים עונים: "הרב צודק, אבל הרב לא מבין מה זה קרמיקה סוג א'". הם צודקים במובן מסוים — אי אפשר להסביר במילים תענוג שלא טעמו. אבל היסוד נשאר: כל יהודי, כל אחד מאיתנו, קודם מדביק את עצמו בגרדת — כלומר, יוצר לעצמו חיסרון מדומיין — ואחר כך "מתגרד", כלומר מרגיע את החיסרון הזה, וקורא לזה הנאה.

האוטו האמריקאי ועולם הדמיון

המשל הזה מסביר היטב הנאות שהן השלמת חסרון פיזי — אכילה, שתייה, שינה. אבל יש שאלה: איך אנחנו נהנים מדברים חדשים, שמעולם לא היו לנו? אם מעולם לא היה לי בית גדול, איך אני יכול "להרגיש חסר" בבית קטן? כאן מגיעה התשובה החשובה ביותר, וממנה נובע חלק גדול מעולם החינוך: מרכז הבחירה של האדם נמצא דווקא בעולם המוזנח ביותר — עולם הדמיון. אדם לא יכול לחוש חיסרון בדבר שמעולם לא היה לו במציאות — אבל הוא יכול לדמיין שהיה לו, ואז לחוש חיסרון כשחוזר למציאות.

מהסוסיתה למכונית האמריקאית

אברך קונה לעצמו את המכונית הראשונה שלו — לשם שמיים, כמובן: לשמור עיניים, להגיע לשיעור, לעשות חסד ולקחת אנשים טרמפ. שמח ונוסע. יום אחד הוא עומד ברמזור, ולידו עוצרת מכונית אמריקאית מפוארת — חלונות חשמליים, אנטנה שעולה, כל הפאר. מתעוררת אצלו קנאה — לא עבירה, לא איסור, פשוט קנאה. הוא מנחם את עצמו: "וגם מזה אל תנח ידך" — אפשר גם וגם. עד הרמזור הבא, מי שיש לו עין בוחנת רואה שגופו עדיין בסוסיתה, אבל נשמתו כבר במכונית האמריקאית.

אין כאן שום איסור! מותר לדמיין. הוא לא עבר עבירה. אבל הוא בחר, בחירה שלמה, בלי לדעת שהוא בחר. הוא הדביק את עצמו בגרדת. עכשיו, כשהוא מגיע הביתה ויורד מהסוסיתה — פתאום הוא לא סובל איך היא צורמת, איך היא מריחה. איך ישב בה עד היום? הוא לא יודע. הוא תופס לעצמו את הראש, שבור ומדוכדך. אחרי חודשים של חיסכון, מחיקת תקציב לימוד תורה, ולחץ כלכלי — כשהוא סוף־סוף פורק את הניילונים מהמכונית החדשה ומברך "שהחיינו" בכוונה — כמה זמן, לדעתכם, הוא ייהנה מהמכונית החדשה? פחות מעשרה אחוזים מכמות הזמן שסבל כדי להשיג אותה. זהו החוק: כל זמן שאדם עדיין לא בטוח שהחפץ שלו, יש לו קצת תחושת חיסרון — והוא נהנה. ברגע שהוא משתכנע שזה שלו לגמרי, הוא חדל מלהנות.

מעגלים את הדמיון במציאות

אם עולם הדמיון הוא המקום שבו מתחילה הבחירה, יש לו גם צד חיובי עצום: אף אדם לא עשה בחייו שום צעד חיובי לפני שדמיין אותו קודם. הדמיון הוא בעצם התוכנית של החיים. הנקודה החשובה היא, שכאשר דמיון מעוגן במציאות — הוא מפתה, ומניע לפעולה, הרבה יותר מדמיון מנותק ממנה. ילד בורח לעולם הדמיון והפנטזיה כשהוא מיואש, כשאינו יכול. אבל כשיש לו הצלחות אמיתיות בעולם הזה — גם קטנות — קל הרבה יותר לעגן את הדמיון שלו במשהו אמיתי, ולכוון אותו לכיוון חיובי.

מהדמיון על מיליונים לדמיון על להיות "הרב"

היה לנו פעם ילד שסבל שנים מבוז ומיאוש, עד שדמיונותיו הפכו לפנטזיות של נקמה — הוא דמיון שהוא מיליונר, שכל הרבנים ילמדו אצלו ויעמדו בתור, שהוא יהיה מדריך מפורסם. קיבלתי את הדמיון שלו כפי שהוא, אבל התחלתי לכוון אותו לכיוון אחר. אמרתי לו: "שמתי לב אתמול ששאלת שאלה — שאלה שאף אחד לא שם לב אליה, שאלה שקשורה להלכה. אני חושב שיש לך חוש הלכתי." המשכתי לדמיון איתו בקול: "אני כבר רואה אותך בעוד חמש עשרה שנה, יושב כרב, ואנשים באים אחרי הצהריים לשאול אותך שאלות בהלכה." הוא צחק, נהנה מהמשחק — "תגיד את האמת, אתה תעשה לי פרוטקציה?" — ועיניו נדלקו.

וכך עבדנו איתו, לאט לאט, מהדמיון חזרה לקרקע. הוא התחיל ללמוד ולשנן קיצור שולחן ערוך בעל פה, קודם את סדר התפילה היומי, ואז את שאר ההלכות. נתנו לו תפקיד אמיתי — "רב בית המדרש" של הישיבה, שכל שאלה קטנה מפנים אליו. אחרי כשלוש שנים הוא כבר ידע כמעט את כל מסכת ברכות כמעט מילה במילה, ושלט בחומר ההלכתי היטב. הכל התחיל מפנטזיה — אבל דמיון שעוגן בהצלחות אמיתיות וקטנות, שלב אחר שלב, הפך לכלי חינוכי אמיתי, ולא נשאר בריחה מהמציאות.

הבנה זו — שכל תענוג גשמי הוא רק השלמת חיסרון שדימיינו לעצמנו, וגם שכל שאיפה חיובית מתחילה תחילה בדמיון — היא לא רק תובנה פילוסופית, אלא כלי חינוכי מעשי. היא מלמדת אותנו איפה בדיוק מתחילה הבחירה של הילד: לא ברגע המעשה, אלא הרבה לפני כן, בעולם הדמיון שלו — ומלמדת אותנו גם איך להשתמש בכוח הדמיון הזה לטובה, ולא רק להיזהר ממנו. ומכאן נעבור בפרק הבא לשאלה המעשית: איך מלמדים ילד לבחור בטוב, ולא לחנך אותו בטעות לחשוב שעבודת ה' היא רק סבל.

לא לחנך לסבל, אלא להנאה

בפרק זה:

- הטעות החמורה ביותר של דורנו: לצייר לילדים שיש רק שתי דרכים — סבל או חופש
- סיפור: הבחור שברח מהיהדות רק כדי לנקום באביו — ואיך שיקמו אותו

שתי הדרכים המדומות: חרדים מול חילונים

הטעות החמורה ביותר שעושים בדורנו היא ששוטפים לילדים את המוח בתמונה מעוותת של העולם. אם איננו שמים לב, הילדים שלנו גדלים בהרגשה שיש שתי דרכים בלבד: דרך של חרדים, ודרך של חילונים. הדרך של החרדים — כפי שהיא נתפסת אצל הילד — היא שבעולם הזה תסבול ותסתגף, ותקבל בעזרת ה' פיצויים בעולם הבא. הדרך של החילוניים, כך נדמה לו, היא מלוא חופניים נחת ותענוגים עכשיו, ואחר כך "תשלם את החשבון". "ציפור אחת ביד עדיפה משתיים על העץ" — כך חושב הילד, מבלי שאיש לימד אותו זאת בכוונה.

אם איננו מלמדים את ילדינו להנות מעבודת ה', אם איננו מקנים להם טעם של רוחניות — מה הסיכוי שלהם לעמוד במלחמה מול פיתויי הרחוב? אנחנו שולחים אותם לשדה הקרב בלי נשק. גרוע מזה: עם נשק מסולף. כי אם אנחנו מדמים בעיני עצמנו, ועוד יותר גרוע מלמדים את ילדינו, שעבודת ה' היא עולם של סבל וסיגופים — ואחר כך גם צועקים עליהם למה הם לא עובדים את ה' בשמחה — איזה נשק אנחנו נותנים להם?

הבעיה מחריפה מכיוון נוסף: קשה מאוד לילד להאמין שהוא "לא נהנה", אם באמת אין לו נקיפות מצפון, ואם באמת מותר לו — הוא כן נהנה. הוא מרגיש את זה. וכשההורים בכל זאת מציגים לו תמונה שבה עבודת ה' היא רק ויתור וסבל, זה לא מתקבל על הדעת — לא מבחוץ, ולא בתוך תוכו.

האבא שרצה להיראות ירא שמיים

יש דגם הפוך ומזיק לא פחות: אב שרוצה שילדיו ידעו כמה הוא ירא שמיים, כמה עומק הנושא של עבודת ה' קשה לו. הוא בא הביתה ואומר: "אין לי כוח היום, ילדים, למדתי היום קשה מאוד, איזה רמב"ם לא הסתדר לי, מה לעשות, צריך לעבוד את ה'..." מה זה מדרבן את הילדים לעשות? לאן זה יקדם אותם? היכן תהיה עבורם עבודת ה' בתוך שמחה?

הבן שנעשה חילוני כדי לנקום באביו

הייתי פעם ביצקוב', והכניסו אליי בחור בן חמש עשרה שהיה כבר רחוק מכל שמירת מצוות — עבר, לפי דבריו, "את כל העבירות שבעולם". סוחחתי איתו, ולקח לי עשרים-שלושים שעות (בסך הכל, לא ברצף), עד שהתברר לי שכל הסיפור הוא שנאה לאביו. האב, שהיה בעצמו איש טוב ברוב הדברים, נהג לעשות הצגות של יראת שמיים ולכנות את הבן "רשע". הבן, בגיל חמש עשרה, החליט שאם אביו כל כך בטוח שהוא רשע, הוא יוכיח לו שזה נכון — ונעשה חילוני רק כדי לנקום באביו.

שכנעתי אותו שהוא בעצם לא נוקם באביו, כי אביו כבר "הוכיח" לעצמו את מה שרצה להוכיח. הצעתי לו פתרון אחר: שיהיה יהודי חסידי — דרך שונה מדרך אביו, שיוכל לבנות בה זהות משלו בלי לוותר על התורה. הוא שיתף פעולה, וברוך ה' הצליח: התחתן, ואף נעשה רב. אביו, לעומת זאת, לא הצליח לסלוח, ואמר לי פעם: "מה אתה מבין? אתה תהיה, נכון, אבל לא באשמתי — אתה לקחת משפחה מהודרת ועשית לה כזה דבר."

אינני מתערב כאן בשאלת חסידים מול מתנגדים — יש חסידים שהפכתי אותם ל"ליטאים" בכיוון ההפוך, לפי מה שהתאים לכל אחד. הנקודה היחידה שרציתי להמחיש היא זו: הרבה מהמקרים שהצלחנו בהם היו רק בדרך אחת — לתת לילד דרך לעבוד את ה' שאיננה בהכרח כמו של אביו. לפעמים זה מוביל להצלחה מלאה; לפעמים לפחות מציל את הבנים מנתישה מוחלטת, גם אם לא באותה הדרך המדויקת של ההורים.

אם ההורים רוצים שהבנים יישארו שלהם, עליהם קודם כל להיות אמיתיים עם עצמם. בדורות הקודמים, גם כשההורים לא הצליחו להעביר חוויה פנימית של עבודת ה', לא הייתה לילד "לאן ליפול" — לא היה מדרון חלק וקל כמו היום. היום, אם ילד יוצא מהפתח, יש לצערנו מדרון חלק ומהיר עד למטה. אבל אין פתרון של "לסגור את הרחוב" — התפקיד שלנו הוא שהילד ידע את המציאות לאמיתה: שיש שמחה אמיתית בעבודת ה', ושהוא יוכל לבחור בטוב מתוך הכרה בכך, ולא מתוך אילוץ מדומה.

"בן כובחו": חסד ה' בכל צעד

בפרק זה:

- סיפור החפץ חיים על ילדותו — "בן כרחך" ונעילת הנעליים
- סיפור הרוקח והחלבן שגילו חסד במקום שנראה כמו עבודה סתמית
- סיפור: "טוב וחסד ירדפוני" — הגביר שרצה להעביר את עבודת החסד לאחרים

סיפור הנעליים של החפץ חיים

אחד היסודות המעשיים ביותר לחינוך לבחירה טובה הוא ללמד את הילד לראות חסד ה' בכל פעולה יומיומית קטנה, ולא רק בהישגים גדולים. "עידוד" פירושו בעברית חיזוק — לחזק את מה שכבר קיים, לא ליצור יש מאין. וכך גם ההכרה בחסד: לא לחכות לניסים גדולים, אלא לגלות את החסד שבשגרה.

"בן כובחו" — נעל ימין לפני שמאל

הרב שלמד עמי בילדותי, שהיה עומד כל יום ליד בית המדרש ועונה לשאלות, שאלתי אותו פעם — לאחר שהתאמנתי זמן רב לאזור אומץ — שאלה שממש המצאתי במקום. הבאתי לו את דברי המשנה "רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות", ושאלתי: איך ריבוי המצוות מזכה, אם ריבוי המצוות רק מגדיל את הסיכוי להיכשל בעבירות? הוא חיך אליי חיוך שאי אפשר לתאר במילים, ואמר: "אני אביא לך דוגמה אחת, על רגל אחת. אתה יודע איך נועלים נעליים? קודם ימין, אחר כך שמאל, ואז קושרים שמאל, ואחר כך ימין." "כן." "אתה מקיים את זה?" "כן." "אתה רואה איזה חסד! אני רוצה לשאול אותך שאלה — אתה מכיר משהו שקופץ בבת אחת לתוך שתי הנעליים, או שכולם נועלים קודם אחת ואחר כך את השנייה?" "כולם נועלים ככה." "אתה רואה איזה חסד ה'! אמר לך הקדוש ברוך הוא: בני היקר, הרי בן כרחך אתה נועל קודם נעל אחת ואחר כך את השנייה, קושר קודם אחת ואחר כך השנייה — אז בוא אני אגיד לך באיזה סדר לעשות את זה, ותקבל על זה שכר. אתה עושה את זה פעמיים ביום — בערך שבע מאות פעמים בשנה, שלוש שנה — יש לך כבר שתי רכבות מצוות, בלי לעשות כלום מעבר למה שהיית עושה ממילא. בן כרחך אני גורר אחריי רכבת שלמה של מצוות."

אותו יום למדתי גם שלובשים את המעיל קודם צד ימין ואחר כך צד שמאל — ושמחתי שיש לי חולצה, מכנסיים ומעיל, ואני אוסף בכך אלפי מצוות בלי מאמץ נוסף. חבר שכנראה סיים את השיחה שלו איתו לפני, סיכם לי זאת פעם בנוסח מקביל: "אנו נועלים ומקבלים שכר, והם נועלים ולא מקבלים שכר. אנו קושרים ומקבלים שכר, והם קושרים ולא מקבלים שכר."

הרעיון המרכזי הוא זה: כל מה שנדרש מאיתנו לעבודת ה' — הכוחות, התכונות, המאמצים — כל אדם צריך אותם בין כה וכה כדי לתפקד בעולם. גם מי שבוחר, חלילה, שלא להיות עובד ה', יצטרך לעשות את אותם הדברים בדיוק: לקום בבוקר, לנעול נעליים, ללכת לעבודה. ההבדל היחיד הוא — האם על הפעולות האלה מקבלים שכר, או לא.

הרוקח שגילה שגם פרנסה יכולה להיות חסד

סיפר החפץ חיים על רוקח בוילנה שנקרא בשעת לילה מאוחרת לפתוח את חנותו עבור תרופה דחופה. אמר לו האיש: "עשית עמי חסד גדול, שהשארת בלילה את החנות פתוחה." ענה הרוקח: "אני לא עושה את זה בשביל חסד, אני עושה את זה בשביל כסף — זו הפרנסה שלי." אמר לו החפץ חיים: "מה אכפת לך להפסיד גם קצת חסד? אתה עושה את זה בין כה וכה בשביל פרנסה — אז תחשוב גם על החסד שבזה." לפי אותו עיקרון סיפר על חלבן שהיה מביא בקבוקי חלב מדי בוקר בשלג ובחום, ואמר החפץ חיים: אם החלבן יכוון גם לשם חסד, יגיע לבית דין של מעלה חלבן אחר לגמרי — לא סתם מי שמביא סחורה בשביל פרנסה, אלא מי שהביא חלב לתינוקות ולאמהות מתוך כוונת חסד.

"טוב וחסד ירדפוני" — הגביר וההצעה שסירב לה

יהודי גביר גדול היה יושב שעתיים ביום ומחלק הלוואות, גמ"חים וצדקות, ונותן עצות לנצרכים — אבל היה לוקח את זה ללב, וזה היה מתיש אותו. חבריו הציעו לו: "אתה מרוויח בעסקים סכומים גדולים בכל שעה — למה שתשב אישית שעתיים עם אנשים? שכור מישהו שיטפל בזה, ותרוויח עוד יותר, וגם תוכל לתרום עוד." הרעיון נשמע טוב, אבל משהו בליבו התנגד. נסע לשאול את החפץ חיים, אך נתקע בדרך והגיע רק לשבת, בזמן שהחפץ חיים אכל את סעודה שלישית עם תלמידיו ודיבר דברי תורה על "אַךְ טוֹב וְחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי" (תהלים כג, ו).

אמר החפץ חיים: דוד המלך מבקש — "טוב וחסד ירדפוני". לרדוף אחרי מישהו זה בדרך כלל דבר לא טוב. אלא שדוד המלך אומר לפני הקדוש ברוך הוא: "ריבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שנגזרו עליי כך וכך רדיפות בעולם — כי לכל אדם יש בתוכניתו כמות רדיפות שנגזרה עליו. זֶכֶה אותי שאותן רדיפות שממילא יגיעו אליי, יגיעו בדרך של חסד — ואקבל עליהן שכר." ההבדל בין עובד אלוקים לאשר לא עבדו אינו בכמות הרדיפות שיעברו עליהם — שניהם יעברו אותה כמות בדיוק, לפי מה שנגזר להם — אלא רק בשאלה אם הם מקבלים על כך שכר או לא.

אותו גביר חזר הביתה, וכבר לא הייתה לו שאלה. הבין שהלוואי שירדפו אותו בקשות של צדקה וחסד, ולא דברים אחרים — כי זו ממילא כמות הרדיפות שהוא צריך לעבור.

התפיסה שצריכה להיות תמיד בליבו של עובד ה' היא "בן כובחו" — בין כה וכה אתה נועל נעל אחת ואחר כך את השנייה, בין כה וכה אתה צריך לקום בבוקר. כל הטעות שכאילו הכל קשור לעבודת ה' דווקא זה הקושי, היא חלק מהמשחק שהיצר משחק בנו. אם באמת הייתה זרימה טבעית של אהבת אב לבן, בלי כל האגואיזם

שלנו, כל הדברים היו נעשים ממילא מתוך שמחה. עד שנזכה לכך, עלינו להזכיר לעצמנו — ולילדינו — שוב ושוב: אשרינו מה טוב חלקנו, ואפילו הקושי עצמו הוא חסד שלא יתואר.

מקורות ומראי מקומות

1. הרב אליהו אליעזר דסלר, "מכתב מאליהו" — קונטרס הבחירה
2. קהלת ז, כט — "עשה האלוקים את האדם ישר"; קהלת ט, ב — "מקרה אחד לצדיק ולרשע"
3. תהלים כג, ו — "אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי"
4. משנה מכות, פרק ג, משנה טז — "רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות" (רבי חנניה בן עקשיא)
5. סיפורי החפץ חיים (משל הצר והמשרת החולה בגרדת; סיפור הרוקח והחלבן) — מסורת שבעל-פה המובאת בשמו בספרי מוסר
6. סיפורי המחבר האישיים המובאים בהרצאה בעל-פה: הוויכוח עם הפרופסור, סיפור המכונת, סיפור הבחור שנעשה חילוני, סיפור נעילת הנעליים

נכתב ונערך על ידי:

הרב יהודה טאוב

קרית אתא

ליצירת קשר: 0527139520 📞

שיעורים נוספים של הרב 🎧

ניתן לשמוע עוד שיעורים נפלאים:

קול הלשון - קול תודה: 03-6171190 📻

באתר: www.kol-toda.co.il (https://www.kol-toda.co.il/) 🌐